

دانشگاه پیام نور مرکز تهران

گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته :

حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان پایان نامه :

مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق کیفری ایران و انگلستان

استاد راهنما :

سرکار خانم دکتر سوهانپان

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر فاخری

نگارش :

رحمان خرم دل

پاییز ۸۹

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

تقدیر و تشکر

این رساله بدون استفاده از کمک و راهنمایی های پراج اهل فضل به خصوص استادان راهنما و مشاور قابل تدوین نبوده است . بر این اساس ضروری است تا از زحمات اساتید ارجمند ، جناب آقای دکتر فاخری و سرکار خانم دکتر سوهانیان که در این زمینه با معرفی منابع معتبر حقوق جزا و راهنمایی های گرانقدر خود در راه تنظیم پایان نامه و تشویق مداوم به دقت و پشت کار بیشتر اهتمام نموده اند ، نهایت امتنان و سپاسگذاری خود را ابراز نمایم .

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

چکیده :

مسئولیت کیفری یعنی قابلیت توجه اتهام و تحمیل کیفر به شخصی که با وصف عقل ، بلوغ ، اختیار و قصد مرتکب جرم شده است . در حقوق جزا اصل بر شخصی بودن مسئولیت کیفری است . با این حال ، مقوله مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر به عنوان استثنایی بر اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری است .

مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر از مباحث جدید حقوق کیفری به شمار می رود . و سابقه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر به قوانین حمورابی که از قدیمی ترین قوانین مدون بوده بر می گردد . در دوران معاصر نیز اگر چه اصل شخصی بودن مجازاتها پذیرفته شده است ولی قانونگذار در برخی موارد این اصل را نادیده گرفته و مسئولیت کیفری را متوجه اشخاصی که در وقوع جرم دخالتی نداشته قرار داده است .

حقوقدانان برای توجیه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی ، نظریاتی از قبیل : نظریه مسئولیت نیابتی ، نظریه مطابقت یا انطباق ، نظریه اجتماع یا انباشتگی اراده و ... و برای مسئولیت کیفری شخصی حقیقی نظریاتی مانند : نظریه خطر ، نظریه تقصیر ، فاعل معنوی ، سبب اقوی از مباشر را مطرح نموده اند . مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران به عنوان یک قاعده عمومی مورد شناسائی قرار نگرفته است . مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر مصادیق معدودی دارد . اما مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی ، در حقوق انگلستان به اشکالی از قبیل ترک تکلیف قانونی ، مسئولیت نیابتی و توسعه جدید تجلی یافته است . مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق کشور انگلستان ، تحت عنوان مسئولیت نیابتی مطرح است و به صورت صریح یا ضمنی (تفسیر رویه قضایی) شکل گرفته است .

واژگان کلیدی : مسئولیت کیفری ، اصل شخصی بودن مجازات ، مسئولیت عاقله ، مسئولیت اشخاص حقوقی و حقیقی

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

مقدمه	۱
فصل اول : تاریخچه و مبانی مسئولیت کیفری	۵
بخش اول - تاریخچه پیدایش اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات	۶
مبحث اول - دوران باستان	۶
مبحث دوم - ادیان توحیدی	۸
مبحث سوم - دوران معاصر	۹
بخش دوم - مفهوم و آثار اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری	۱۳
مبحث اول - مفهوم	۱۳
مبحث دوم - آثار	۱۳
مبحث سوم - موارد نقض اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات	۱۴
گفتار اول - آسیب های واکنش کیفری بر منسوبین مرتکب	۱۴
گفتار دوم - عرفها	۱۴
گفتار سوم - مجازات برای جرم دیگری	۱۵
بند اول - پیش بینی قانون	۱۵
بند دوم - تفسیر رویه قضایی	۱۶
بخش سوم - ماهیت و مبانی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۱۷
مبحث اول - ماهیت	۱۷
مبحث دوم - مبانی نظری مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر.....	۱۹
گفتار اول - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۹
بند اول - مسئولیت نیابتی.....	۱۹
بند دوم - نظریه مطابقت یا انطباق	۲۰
بند سوم - نظریه اجتماع یا انباشتگی اراده (قصد مجرمانه)	۲۱
بند چهارم - نظریه شخص حقوقی ملزم به واکنش	۲۱
گفتار دوم - مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر	۲۲
بند اول - نظریه خطر.....	۲۲
بند دوم - نظریه ترک تکلیف قانونی	۲۳

بند سوم - نظریه نمایندگی	۲۳
بند چهارم - نظریه تقصیر	۲۳
بخش چهارم - اهداف و انتقادات وارد بر مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۲۴
مبحث اول - اهداف	۲۴
مبحث دوم - انتقادات	۲۶
فصل دوم : مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق ایران	۲۹
بخش اول - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۳۰
مبحث اول - ضابطه تشخیص شخص حقوقی	۳۱
مبحث دوم - مسئولیت کیفری مدیران اشخاص حقوقی در حالت دستوربه ارتکاب جرم	۳۲
مبحث سوم - مصادیق مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۳۵
بخش دوم - مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر	۴۲
مبحث اول - مصادیق مشتبه و خارج از مفهوم مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۴۲
گفتار اول - سبب اقوی از مباشر	۴۳
گفتار دوم - تقصیر مقید به جرم دیگری	۴۵
گفتار سوم - ضمان عاقله	۴۷
گفتار چهارم - موارد الزام بستگان قاتل و دولت به پرداخت دیه	۵۲
گفتار پنجم - جرم ناشی از ترک فعل در حالت نمایندگی	۵۲
گفتار ششم - ترک فعل متعاقب بر جرم دیگری	۵۵
گفتار هفتم - تشدید مجازات در معاونت در جرم	۵۵
مبحث دوم - مصادیق مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر	۵۶
گفتار اول - موارد تصریح شده در قانون	۵۷
گفتار دوم - تفسیر رویه قضایی	۶۰
بند اول - جرایم مادی صرف	۶۰
بند دوم - مسئولیت کیفری مدیر مسئول نشریه	۶۱
بند سوم - جرایم مختص کارفرمایان در حالت نمایندگی	۶۳
مبحث سوم - قواعد و شرایط مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر	۶۵
گفتار اول - وقوع جرم و تحقق مسئولیت کیفری مباشر	۶۵
گفتار دوم - فقدان علل رافع مسئولیت کیفری در مسئول فرضی	۶۵

گفتار سوم - وقوع جرم در حین انجام وظیفه	۶۶
گفتار چهارم - مسئولیت کیفری عامل مادی جرم	۶۶
گفتار پنجم - رکن معنوی جرایم	۶۶
فصل سوم : مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق انگلستان	۶۷
بخش اول - مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۶۸
مبحث اول: ضابطه تشخیص شخص حقوقی	۶۸
مبحث دوم : قالبهای مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۶۹
گفتار اول - ترک فعل	۶۹
گفتار دوم - مسئولیت نیابتی	۶۹
گفتار سوم - قاعده مطابقت	۷۰
گفتار چهارم - توسعه جدید	۷۱
مبحث سوم : شرایط مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۷۲
گفتار اول - ارتکاب جرم در محدوده استخدام و به نفع شخص حقوقی	۷۳
گفتار دوم - جرایم قابل ارتکاب	۷۳
گفتار سوم - مدافعات قانونی	۷۳
گفتار چهارم - مسئولیت اشخاص حقیقی مرتکب جرم	۷۴
بخش دوم : مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر	۷۵
مبحث اول: قالبهای مسئولیت نیابتی	۷۵
گفتار اول - موارد منصوص در قانون	۷۵
گفتار دوم - قواعد ساخته شده در رویه قضایی	۷۷
بند اول - قاعده تفسیر موسع	۷۷
بند دوم - قاعده نمایندگی	۸۲
مبحث دوم : قواعد عمومی مسئولیت نیابتی	۸۸
گفتار اول - عمل در محدوده وظایف استخدامی	۸۸
گفتار دوم - مسئولیت کارگر یا نماینده	۸۸
گفتار سوم - کمک به مجرم با حضور در صحنه جرم	۸۹
گفتار چهارم - شروع به جرم	۹۰
نتیجه گیری	۹۲
پیشنهادها.....	۹۶
منابع و مأخذ	۹۷

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

از زمانهای دور جرم به مثابه رفتاری معارض با هنجارهای اجتماعی بوده و همواره واکنش اجتماع که به صورت مجازات، در اشکال مختلف نمایان می‌باشد همراه و همدوش آن بوده است. مسئولیت کیفری که به معنای تحمل مجازات است قدمتی به درازی جرم و مجازات در جوامع انسانی داشته، هر چند نحوه واکنش در مقابل این پدیده در دورانهای مختلف متغیر بوده است. در جوامع ابتدائی، مجازات صرفاً واکنشی برای رفع الم و ناراحتی رفتارهای ناهنجار افراد اعمال می‌گردید و تمایزی بین منشاء ایجاد درد و الم وجود نداشت بهر حال این منشاء موضوع مجازات قرار می‌گرفت فارغ از اینکه انسان باشد، حیوان یا جماد. کم‌کم همگام با پیشرفت فکری و ذهنی انسان، مجازات به عکس‌العملی در برابر زیان ناشی از یک رفتار معین تبدیل شد، و مسئولیت کیفری یک موجود بر مبنای نوع و میزان خسارت مالی یا جانی که از ناحیه او به زیان دیده وارد می‌شد، و مسئولیت کیفری صرفاً ماهیتی مادی و عینی داشت یعنی یک موجود تنها به این سبب که منشاء الم یا زیان و خسارت بود، مجبور به تحمل مجازات می‌گردید.

با ترویج تعالیم الهی و روشنگریهای پیامبران و مصلحان جوامع، بشر به مرحله‌ای از رشد فکری و عقلی دست یافت که توانست ((مسئولیت کیفری)) را از ماهیت مادی و عینی محض خود جدا کرده و آنرا بر بنیاد عدالت و اصول اخلاقی استوار سازد. اسلام مسئولیت را ویژه انسان زنده و مکلف ((بالغ و عاقل و مختار)) قرار داده و آنرا از دوش کودک و دیوانه و هر انسان مسلوب‌الاراده و فاقد قصد و اختیار برداشته است. یکی از قواعد اساسی این است که هر کس مسئول کار خود میباشد و گناه دیگری گریبان او نمی‌گیرد. مسلم جز از جرم و جنایتی که خود آنرا مرتکب شده است، بازخواست نمی‌شود و بر جنایت دیگری او را مواخذه نمی‌کنند، هر چند بین آن دو نزدیکترین دوستی، یا پیوند خویشاوندی وجود داشته باشد.

یکی دیگر از قواعد اساسی اسلام این است که هر چه را قانون حرام نکرده بر جواز و اباحه اولیه خود باقی است و همه در انجام دادن آن مجاز و ماذون اند و هنگامیکه قانون آنرا حرام کرد و جرم دانست اگر کسی با آگاهی از قانون مرتکب آن شود مجرم تلقی میگردد. لازم به ذکر است قبل از ظهور اسلام زندگی بصورت قبیله‌ای بود. قتل و کشتار و جنگهای قبیله‌ای و خانوادگی و یا سخت دلی کم‌نظیری، گاه و بیگاه میان آنان رواج داشت. عقیده به خرافه و موهوم، بخش عمده عقاید بعضی از قبایل و مردم آن زمان را تشکیل می‌داد. حتی حقوق جزای آنان مشتمل بر خرافات چندی بود، از جمله اینکه عقیده داشتند: هنگامی که کسی کشته شد، از بازماندگان به خونخواهی او برنخیزند و انتقام نگیرند، روح او همواره بشکل پرنده کوچکی در قتلگاهش حاضر می‌شود و ناله‌ای دلخراش سر می‌دهد. می‌گوید: اسقونی ((یعنی مرا از خون سیراب کنید)) و تا وقتی انتقام خون او گرفته نشود، روح او همچنان سرگشته و ناراحت خواهش خود را دنبال می‌کند و این عقیده آنان را وادار می‌داشت که به انتقامجویی قیام کنند. این عقیده‌ها سبب می‌گشت قتلها و انتقامها یکی پس از دیگری ادامه می‌یافت و حتی گاه به جنگهای سخت و دراز مدت مبدل می‌شد.

در قوانین عرفی قرون وسطی و تا پیش از انقلاب فرانسه ، دنیای مغرب زمین در قوانین جزائی دچار هرج و مرج بود ، در آن دوره ها برای انسان و حیوان و حتی جمادات مسئولیت جنائی قائل بودند . جماد ، چون حیوان به کیفر محکوم میگردید و حیوان چون انسان ، برکارهایی که بدان نسبت داده می شد ، به مجازات می رسید از این بالاتر ، مردگان نیز چون زندگان ، مسئولیت داشتند و به کیفر محکوم می شدند و مرگ هم مایه عفو آنان از محاکمه و محکومیت کیفری نبود . در آن دوره ها ، مسئولیت کیفری گروهی بود و نه فقط مجرم ، مسئولیت داشت ، بلکه اطرافیان و بستگان او نیز چون او مسئول بودند ، اگر چه حتی روحشان از جرم خبر نداشت . در آن زمان ها انسان در هر شرایط و احوال مسئول جنایت عمل خود بود و فرق نمی کرد که بزرگ باشد یا کوچک ، ، بالغ باشد یا کودک ، عاقل یا دیوانه ، مختار یا غیر مختار همه بایستی مسئول اعمال بزهکارانه خود باشند . جرائم مشخص نبود و کسی پیش از مواخذه ، از آن آگاهی نداشت کیفرها نیز نامشخص بود و بیشتر به میل و دلخواه حکام یا به اختیار و تعیین قضات معین می شد یک جرم ممکن بود کیفرهای متفاوتی پیدا کند و هیچ قانونی نبود که جرم و کیفر را به انضباط در آورد . رفته رفته با انقلاب فرانسه این هرج و مرج و قوانین جزائی را زیر و رو کرد و قوانین نوین جایگزین آن ساخت که بر اساس عدالت ، قانونگذاری شد و بر پایه مسئولیت فردی پا گرفت و عقل ، ادراک ، قصد و اختیار زیر بنای مسئولیت جنائی قلمداد شد و در نتیجه کودک و دیوانه ، مکره و هر فاقد ادراک و شعوری از قلمرو مسئولیت بدور نگاهداشته شده اند .

بیان موضوع -

حقوق همواره متکی به اخلاق و عدالت و مدافع آزادیهای فردی است . و هیچ گاه این خصایص را از دست نخواهد داد این ویژگیها در حقوق کیفری که ضمانت اجرای شدید دارد بیشتر دیده می شود . افراد جامعه به رغم امکانات کم ، دارای خواسته های نامحدود می باشند. لذا از آنجایی که تامین آزادیهای فردی همیشه به سود جامعه تمام نمی شود ، موجب تجاوز صاحبان قدرت به حقوق می گردد . مسئولیت کیفری مطابق با اصول اخلاق و عدالت شخصی است و صرفا متوجه مرتکب جرم می گردد . اما بنا بر مقتضیاتی ، گاهی در قالب مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر نیز ظهور پیدا می کند . مسئولیت یاد شده به دو نوع تقسیم می شود . نوع اول مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و نوع دوم مسئولیت کیفری شخص حقوقی ناشی از فعل غیر می باشد . مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر مبنای شکل گیری مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی بوده است . مطابق اصول حقوق جزا ، مسئولیت کیفری در صورت استقرار ارکان اصلی آن تحقق می یابد . در غیر اینصورت مسئولیت کیفری یک تاسیس اعتباری و قراردادی است .

سوالات تحقیق -

مهم ترین سوالات تحقیق حاضر عبارتند از :

- ۱- ماهیت حقیقی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر چگونه است؟
- ۲- علل مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر چیست ؟
- ۳- در حقوق ایران و انگلستان آیا قواعد و مصادیق مشترکی در زمینه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر وجود دارد ؟

فرضیه های تحقیق -

۱- مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر به موجب حکم قانون یا استنباط از قانون به منظور اهداف خاصی بر شخص تحمیل می گردد که به هیچ شکلی در وقوع جرم مداخله ندارد اما رکن قانونی یا قضایی شخص را مسئول قلمداد می نماید .

۲- در مفهوم قانونی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر با صراحت از جانب قانون گذار در قوانین جزائی پیش بینی گردیده است . اما در مفهوم قضایی ، مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر ، توسط قانون گذار تصریح نگردیده بلکه رویه قضایی محاکم با استنباط از مواد قانونی مورد استنتاج قرار می گیرد .

۳- نظریاتی به منظور انطباق یا نزدیک نمودن مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر با ارکان و مفهوم اخلاقی مسئولیت کیفری ارائه می گردد . بر این اساس به نظر می رسد در حقوق انگلستان نظریه خطر پذیرفته شده است که این نظریات در جای خود مورد بحث قرار می گیرند . از طرفی دیگر به نظر می رسد قواعد و مصادیق مشترکی در زمینه مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق ایران و انگلستان وجود دارد.

اهداف تحقیق -

مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر ، همانند مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی ، در حقوق کیفری سنتی ، جایگاهی نداشته و از نهادهای جدید حقوق کیفری می باشد که بعد از شکل گیری مکاتب حقوق جزائی کلاسیک در نظام حقوقی ممالک صنعتی پدید آمده است و قسمت قابل توجهی از آنها با ایجاد یک سیاست جنایی مشارکتی جزء ابزارهای بسیار مفید دفاع اجتماعی محسوب شده و در تأمین نظم علمی و عقلانی در جوامع مزبور ، آثار عملی مثبتی بر جای نهاده است . اما نهادهای یاد شده در حقوق جزائی کشورمان به صورت علمی ، عینی و مناسب به کار گرفته نشده و حتی تحقیقات عمیق و مشروحی نیز در این رابطه به عمل نیامده است . بنابراین انجام پژوهش در زمینه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و مسئولیت کیفری شخص حقیقی ناشی از فعل غیر با تأکید بر مطالعات تطبیقی ، علاوه بر مزایا و اهمیت

نظری و دانشگاهی موجب فراهم نمودن زمینه های استقرار و استفاده از نهادهای قضایی ، در نظام حقوقی کشورمان می باشد .

روش تحقیق -

مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر مانند بسیاری از مفاهیم دیگر حقوق جزا ، جنبه نظری دارد . بنابراین در جمع آوری مطالب این پایان نامه از شیوه کتابخانه ای و روش تحلیل موضوع و موارد قانون (روش توصیفی) استفاده شده است . اصولاً دسترسی به منابع مکتوب و سایت های اینترنتی توفیقی حاصل می شد .

ساختار تحقیق -

این مجموعه در سه فصل به شرح زیر تدوین شده است :

- ۱- در فصل اول ،تاریخچه و مبانی مسئولیت کیفری بیان شده می شود.
- ۲- فصل دوم، مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق کیفری ایران را مورد بررسی قرار می دهیم .
- ۳- فصل سوم ، مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق انگلستان مورد بررسی قرار داده و سپس ، نتیجه گیری ودر نهایت پیشنهاداتی مربوط به حقوق ایران به عمل آمده که به آن اشاره می گردد.

فصل اول

تاریخچه و مبانی مسؤلیت کیفری

در حقوق جزا، اصل بر شخصی بودن مسئولیت کیفری است. اما این اصل یک قاعده مطلق نیست و علاوه بر مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، مسئولیت کیفری متوجه شخص حقیقی دیگری غیر از مرتکب جرم نیز می‌گردد. مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، رابطه نزدیک با اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری دارد. همچنین به منظور رفع شبهات، مرزهای مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر از سایر اقسام ناقض اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات بیان خواهد شد. نهایتاً به مفاهیم مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر می‌پردازد.

بخش اول - تاریخچه پیدایش اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات :

اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات بر اثر ضرورتها و نیازهای زندگی اجتماعی انسان به وجود آمد و بتدریج تکامل یافت و سرانجام در حقوق کیفری تثبیت شد. در این بخش سیر تحولات فکری اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات بیان خواهد شد.

مبحث اول - دوران باستان :

این دوران از سده های ما قبل پیدایش اولین دولت شهرها در بین النهرین تا ظهور دین مقدس اسلام (قرن ۶م) را شامل می‌شود. تداوم جنگ های خصوصی بین کلان ها و قبایل، موجب ضعف، پزیشانی و نابودی آنها را فراهم نمود. این امر در کنار ترقی تدریجی تفکر و رشد فرهنگی بشر، سبب یافتن راه حل هایی برای پایان دادن به جنگ های یاد شده و انتقام جویی های خصمانه گردید.

بنابراین در این مراحل به تدریج زمینه شناخت اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری در رابطه بین کلان ها و قبایل فراهم شد. اما استقرار اصل یاد شده را باید از زمان پیدایش دولت دانست. « با پیدایش دولت، در تمدن های گوناگون، قدرت عمومی ظهور یافت که ارکان آن عبارت بودند از: گروه مسلح حافظ نظم و دادگاه. دولت به عنوان قدرت عمومی و اراده نظم جامعه، جنگ خصوصی را با قدرت و حاکمیت اراده خود در تضاد می‌دید. لذا دولتها از مبارزات داخلی که موجب تضعیف تشکیلات جدید می‌شد جلوگیری می‌کردند. در این خصوص مذهب که به عنوان ابزاری برای پیشبرد اهداف دولت منجمله حفظ و ایجاد نظم و جلوگیری از جنگ های خصوصی بود، بکار گرفته شد^۱. »

عامل دیگر، آشنایی تدریجی انسان با ضرورت استفاده از روش های عقلانی اداره زندگی اجتماعی در مفهوم عدالت بوده عملکرد مجموع عوامل فوق سبب گردید تا دولتها با استفاده از مذهب قانون و قدرت نظامی، به گسترش حقوق جزا و اصول آن بپردازند که یکی از این اصول اصل شخص بودن مسئولیت کیفری و مجازات بود.

« عامل بسیار مهمی که موجب استقرار و تعمیم بیشتر اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات گردیده، ظهور مذاهب بزرگ آسمانی مانند: زردتشت، بودا، یهود، مسیحیت و اسلام بود. زیرا در تمام

۱- گاستون، استفانی، حقوق جزای عمومی، ترجمه حسن دادبان، ج اول، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ص ۵۶

این مذاهب ، اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات مورد توجه قرار داشت . با توسعه و انتشار هر یک از ادیان یاد شده در نقاط مختلف جهان ، مقبولیت مردمی و اتکای شدید دولت ها به آن ادیان و نتیجتاً لزوم اجرای اصول و مبانی آنها ، می توانست به کار کرد بسیار برجسته مذاهب مذکور در تثبیت اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات پی برد .

در تمدن یونان اگر کشاورزی دین خود را به موقع نمی پرداخت ، بر طبق قانون و به حکم دادگاه ، مالک می توانست او و فرزندانش را به عنوان برده بفروشد. بعدها سلن (یکی از مصلحین در قوانین یونان) این مقررات را برانداخت.^۱ «

« همچنین افلاطون در کتاب قوانین معتقد بود : اگر در جرایم مذهبی ، خیانت به کشور ، دزدی اشیاء مقدس از پرستشگاهها ، سوء قصد به قانون اساسی و بر پا ساختن فتنه و آشوب ، متهم محکوم به کیفر گردد ، مجازات پدر عواقبی برای فرزندان نخواهد داشت مگر در مورد کسانی که پدر و پدربزرگ و پدر پدربزرگشان محکوم به این جرایم شده باشند . در این صورت باید آن ها را از شهری که از آن برخاسته اند ، باز گرداند. ولی به آنها اجازه داده می شود که همه دارایی خود را یعنی زمین و خانه ای که در اختیار دارند ببرند.^۲ «

در تمدن روم قتل ارباب توسط یکی از غلامان کشته شدن همه آنها در پی داشت . « به عنوان نمونه ، هنگامی که ارباب بدین نحو به قتل رسید و چهار صد غلام محکوم شدند ، اقلیتی در سنا اعتراض کردند و مردم خشمگین شده بودند با فریاد ، تقاضای رحم کردند . اما سناء فرمان داد که امر قانون اجرا شود ، با این اعتقاد که فقط با چنین اقدامی ممکن است ارباب در امان بماند . و مورد دیگر که در قرون اول و دوم میلاد در روم قدیم رسم بوده است که هر گاه کسی محکوم به مرگ می شد اموالش به نفع دولت ضبط می گردید . در دوران حکومت هخامنشیان در جرایمی از قبیل سوء قصد علیه جان و مال پادشاه و بستگان او توطئه علیه تاج و تخت ، طغیان ، یاغیگری ، جاسوسی و خیانت ، مسئولیت کیفری متوجه بستگان مجرم نیز می گردید . از موارد دیگر در دوره حکومت مزبور ، شکنجه خانواده های متهمین یا مجرمین فراری به منظور تسلیم آن متهمین یا مجرمین بود که غالباً موثر واقع می شد.^۳ «

در این دوران به رغم آشنایی با اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و مجازات و ابزارهای تأمین آن هنوز در برخی مناطق به دلیل فقدان دولت ، وابستگی شدید به قبیله ، ضعف فرهنگ انسانی ، خشونت حاکم بر زندگی و ... جنگ های خصوصی بین طوایف و قبایل وجود داشت . از جمله می توان به جامعه اعراب جاهلی و قبایل مغول اشاره نمود . « به عنوان نمونه ، اعراب قبل از اسلام ، انتقام جمعی را یک وظیفه

۱- علی حجتی کرمانی ، سیر قضاوت در ادوار مختلف تاریخ ، بی نوبت ، تهران ۱۳۶۹ ص ۱۵۸-۱۵۶

۲- مهیار خلیلی ، تاریخ شکنجه (تاریخ کشتار و آزار در ایران) ج اول ، نشر تهران ۱۳۵۹ ص ۳۱

۳- مرتضی محسنی ، حقوق جزای عمومی ، چ اول ، کتابخانه گنج دانش ، تهران ، ج اول ، ص ۱۴۶ و ۱۴۷